

Від редактора

Рукопис цієї книжки Борис Гуменюк уклав у лютому 2022 року, буквально за кілька днів до початку чергової гострої фази кількасотлітньої російсько-української війни.

22–23 лютого ми з Сергієм Пантюком гостювали в Бориса у селі Войтове на Київщині й зокрема обговорювали концепцію книжки, варіанти її видання і назву, яка Борисові поки що «не знаходилася». Я запропонував назвати книжку «Заповіт» — за найвідомішим віршем. То була відверто нерозумна пропозиція, проте Борис чомусь на неї пристав, принаймні як на «робочий варіант».

Та вже 24 лютого поет удруге пішов добровольцем на війну (вперше це було 2014-го) — а файл із назвою «Заповіт» чекав свого часу в моєму ноутбуку.

Борис Гуменюк звільняв від ворога Київщину, відтак воював під Бахмутом і 28 грудня 2022 року пропав безвісти на позиції в околицях Кліщіївки.

Зараз, коли дійшло до видання цієї книжки, ми не могли залишити назву «Заповіт» — це б означало змиритися з тим, що Бориса більше немає. Однак ми, рідні й друзі поета, певні, що він живий і неодмінно повернеться додому.

Тому я взяв на себе сміливість назвати цю книжку «Четверта хвиля» — виходячи з самої авторської концепції. Адже «Вірші з війни» писалися Борисові трьома «хвилями» — і саме таку назву він

дав розділам, що містять тексти 2014–2019 років; а вірші 2020–2021 років склали, відповідно, «четверту хвилю».

Із віршів, які приходили Борисові 2022-го року, вже під час так званого «повномасштабного вторгнення», я вибрав лише ті, які сам поет опублікував на своїй фейсбук-сторінці — отже, вважав їх вартими оприлюднення. Об'єктивно вони вже є початком «п'ятої хвилі» «Віршів з війни» — тому в цій книжці подаємо їх додатком у хронологічному порядку — з вірою в те, що, повернувшись додому, автор сам укладе з них і новіших творів наступну книжку.

Іван Андрусак

Бути як біль

В такому разі ти повинен
вчитися думати про біль

Борис Гуменюк

Шевченко — Стус — Гуменюк. Саме так хочеться розпочати вступну розмову до збірки українського поета Бориса Гуменюка, який зник у боях на Донеччині взимку 2022 року і дотепер вважається зниклим безвісти. Цей поет якось зопалу, сильно й рішучо увірвався в український поетичний континуум збіркою «Вірші з війни», і хоч ім'я Бориса було вже достатньо відомим серед шанувальників української літератури (на тоді за плечима в нього вже кілька книжок), згадана збірка поезій створила просто фурор довкола його імені та текстів. «Вірші з війни» були видані у 2014 році, після важких боїв на українській Донеччині. Тоді складалося враження, що це зовсім інші інтонації, інші слова та смисли, місце для яких вже створила війна, але ніхто не спромігся його вдало заповнити. Поки наші «трендові поет(к)и» намагалися щось надумати, гризучи свого олівця, розповідали про толерантність та великі ідеали гуманізму, Борисом почала говорити сама мова, яка враз прорвала мовчання, знайшла вихід через тонку мембрану душі поета, знайшла в ньому ті слова, які назвали і цю війну, і цей час. Поет — це той, хто ловить завислу в густоті життя тему й перекладає її на мову людей. Калібр чи масштаб поета полягає не у виборі теми чи

сюжету (їх до біса), а у глибині виконання, глибині вслуховування в тему та її представлення. Власне цим виконанням Борис Гуменюк вирізняється з кола українських поетів, що вже аж тепер почали спрагло шукати в мілітарній темі нові виходи на широку аудиторію, показуючи високий рівень соціально-тематичної адаптації свого письма «під ключ». У поезії Бориса навіть за лаштунками оповіді не відчувається натужливого шукання теми чи образу. Вони розливаються вшир речитативом верлібрів та вільних форм, як крик птаха, що не думає про форму свого втілення. Борис Гуменюк із числа тих воїнів, що назавжди живуть у війні. Він мав складну та нелегку долю, яка здебільшого здатна ламати в людині людське, але вона натомість виковала з нього стилет і стилос. Борис належав до тієї невеликої щопти гуманітаріїв, хто мав прозорливість і розумів, що війна з північчю — це тільки питання часу, відповідно йому не потрібно було переналаштовувати внутрішній камертон поезії чи робити зусилля, щоб знайти тему, голос його поезії вже був сформований складною роботою його внутрішніх дисциплін, його думанням, його читанням та безпосередньо його життям. Українська поезія — та поезія, що лине із Духу народу, про який говорив Освальд Шпенглер, що безособова, бо вона з нутра тієї заглибини, з якої походить нація і в яку вона повертається, щоби згодом, на іншому щаблі спіралі, проявитися зі ще більшою силою, — ця поезія знайшла потрібні конфігурації голосу, щоб бути почутою. Вона обрала Бориса Гуменюка. І посеред бруду війни, посеред гидливого сичання мін, поту, смороду і засохлої крові вона знайшла світлу, не отуманену голову поета, почала говорити з ним тихо і по-своєму лагідно, наче стара мати годує сина, знаючи, що незабаром він голодуватиме, але вона вже нічим не зарадить. І поезія полилася щедро, наче з широкого вишиваного рукава дівчини, що з картин сучасної художниці Олі Гайдамаки. І виявилось,

що ця поезія насправді народна, бо такої уваги до своєї творчості точно не бачили кимось визначені масмедійні сучасні поети. Станом на 2020 рік мова йде про 25000 примірників його поезії, які зараз вже неможливо придбати, вони осіли на полицях його шанувальників. І це перевидання його поезії та поетичної прози є вкрай запотребуваним, позаяк у тих поетичних широтах, у яких ходить Борис Гуменюк, перебуває дуже мало поетів: там небезпека сплелася з відчуттям поетичної радості від точного називання світу. Поет не боявся там ходити, там він і зустрів власну й достеменно незворотну долю.

Веселий життєлюб Борис умів якось швидко переходити від безтурботного втішання мирним світом до фігуральних гримас ненависті до кацапів. І в цьому проявлялась його дуалістична природа епікурейця з контрастним нордичним, дорослим чуттям загроз цього світу. Він знав життя не з вікон Інституту літератури чи пансіонату літературних стипендіатів, він знав світ зі самої його середини, ходив ним, торкався його, захоплювався ним та відсторонювався від нього, він не був із тих поетів-учених, які, якщо перефразувати Ф. Ніцше, лиш спостерігають за тим, як ідуть інші люди, — самі ж залишаються нерухомими. Борис Гуменюк дуже добре розумів предмет теорії літератури, але ці знання не заважали йому бачити та формувати нові моделі поезії, що виявляють свою спонтанність, а не вимучений рядок знавця системи віршування. Він любив таку ж сильну, вбуту в життя мову художніх творів. У приватних розмовах ми говорили про письменників-мілітаристів. Борис захоплювався творами Ернста Юнгера, який не належав до розкручених у нас імен, що писали на тему війни, — Гемінґвея та Ремарка. Ці міркування знайшли місце і в його текстах: «В риму працюють автомати кулемети і гранатомети / Тутутуууу тататаааах бах! / Але в цьому немає поезії / Немає поезії коли

один гине інший вбиває / Нема пафосу в простріленій голові / Згадую шкільну програму / Гемінґвей Ремарк Сімонов / Шукаю аналогії Хоча б чогось подібного / Нічого не знаходжу / Доходжу висновку: / Ви нічого не знали про війну хлопці / Ні чорта в ній не розуміли». Згадані автори належали до числа тих пацифістів, що ненавиділи війну як антиприродне людському єству явище, забуваючи, що війна насправді є лиш зворотнім боком миру, лиш однією з багатьох граней людини, що її яскраво представив Юнґер у своїй книзі «Війна як внутрішнє переживання»: «Але війна не зникає тоді, коли людей більше не кидають на голий стіл санітарного пункту, наче мішки. І так само війни не починаються через політиків та дипломатів, як багато хто вважає. Це все лише мішура. Справжні джерела війни вирують глибоко всередині нас, і всі ці мерзоти, які час від часу переповнюють світ, це лише відображення людської душі, яка проявляється у цих подіях».

Борис також був яскравим прикладом донцовика, котрий своїм життям ніс ідею українського націоналізму, чітко сформованого в роботах українського ідеолога націоналізму Дмитра Донцова, ім'я якого донедавна в певних українських інтелектуальних колах згадувати було некомільфо через гостроту та непоступливість його ідей. Балом тоді заправляли толерантність та бажання почути всіх, окрім себе. Згодом виявилось, що таке агресивне замовчування тільки шкодить життю української нації, яка, зараз «окрадена та збуджена», намагається самотужки вирвати своє право на існування. І це багаторічне зашукування перед світовими пацифістами призвело до активації зовсім іншого світу ідей, що вибиwali ґрунт з-під ніг українства, робили його слабким, плебейським та розрізненим. У цю довготривалу антимілітарну гру був втягнутий також і Тарас Шевченко, твори якого зазнавали реінтерпретації, що вимагала вилучити поему «Гайдамаки» зі шкільної програ-

ми через надмір кривавих сцен та жорстокості «картини життя». «Гайдамаки» ж є програмовим твором, у якому дух народного спротиву явив себе в найвищій точці свого існування. Це традиція, яка своєю ломовою силою і витривалістю коригує шлях сучасної української нації. Це панцир, який боронить її. Та питома частина українських гуманітаріїв, як часто це буває, не розібралася і в «благородному гніві» за мир ледь не вилила з водою дитину. Так само, як вони не розібралися і проочили тексти Бориса Гуменюка при поданні їх на Національну премію імені Тараса Шевченка, віддавши перевагу значно слабшим текстам інших авторів [<https://kroun.info/teritoriya-kulturi/nizhna-prenizhna-kolaboracziya/> — Богдан Пастух]. Прикро, що ці «наглядачі за процесом» не розуміють, що від їхньої сліпоты страждає не ім'я Бориса Гуменюка, а власне українська культура, що підмінюється поетичним ерзацом та кон'юнктурою, яку їм справді важко розгледіти, бо вони самі її втілюють.

У поезії Бориса Гуменюка ми зіштовхуємося зі світом, котрий наче зник і пульс його кволо промацується через побутовий пил. Це небо, верба, сонце, що відбиваються в чистому сумлінні поета-спостерігача, наче світ у кришталевому дзеркалі літнього холодно-глибокого ставу. Часто це наратив хлопця, який із широко розплющеними очима дивиться, що роблять із його землю, як вона здригається, вибухає, кричить, але попри це, вона, наче мати, намагається сховати у своєму нутрі своїх дітей. Іноді вона притискає їх так, що вибратись назовні вже неможливо, так її воїни-діти і залишаються спати в глибині її обійм: «Ми ховаємося за землю / Сидимо в ній тихо / Наче малі діти за маминою спиною / Ми чуємо як б'ється її серце / Як вона втомлено дихає / Нам тепло й затишно // Ще живі / Завтра ми вже будемо мертві / Може багато з нас / Може всі / Не забирайте нас із землі / Не відривайте нас від матері».

Українська земля втілена і в прекрасному образі дівчини-шовковиці (тут безпосередні алюзії з «Тополею» Тараса Шевченка), яка, наче рідним, тішиться хлопцям-військовим, що «обносять» її плоди в перервах між сутичками, вона радіє, що вони з нею, і так тужаво сумує за ними, коли їм слід рухатися далі: «А коли на небі сходить місяць / Стара шовковиця стає навшпиньки наче дівчина / Тягнеться до неба головою / Намагається заглянути за небокрай / Чомусь так самотньо і тривожно їй / Де ви хлопці?».

Поет не нарікає на долю, не кивить про те, що війна стане останньою крапкою в житті багатьох сучасників, він розуміє її природу і тому знає, що вона триватиме довго і стане постійною нашою супутницею, тому він створює метафору постійної періодичності, на кшталт того, як день змінює ніч: «Дитина мусить народитися / Потяг повинен доїхати до своєї кінцевої зупинки / Сонце має догоріти наче палаюча шина / А на зміну дню небо викотить на позицію / Крупнокаліберну гармату місяця / І попелом осиплеться ніч».

Не чужа поетові ніжна любовна лірика, глибину якої розуміють тільки ті, хто пережив подібний досвід. Це епізод, коли дівчина приїздить до свого хлопця, на війну, вони мають якийсь час побути разом, та Андрійко вкрай комплексує через свої брудні руки, які годі відмити від землі та порохових газів. І ось цей момент настає: «Коли проводжали зняковілого Андрійка / На побачення з Марійкою / Кожен намагався доторкнутися до нього / Поплескати по плечу / Мовляв давай мужик ми у тебе віримо Покажи себе/ Будемо тримати за тебе кулаки / Андрійко повернувся рано-вранці / Навшпиньках пройшов до свого спальника / Щоб нікого не потривожити / Склав у кутку зброю/ Бо бійцю навіть на побачення не можна без зброї / А коли побачив що хлопці не сплять / Самими губами прошепотів одну-єдину фразу: / Вона цілувала мої руки /

Уявляєте? / Блаженно всміхнувся вдихнув на повні груди / І за мить пірнув на саме дно глибокого короткого сну».

Тему творчості на війні поет обіграє за допомогою своєрідного метанаративу, у якому в одну точку зведено процес формування поетичного потоку, який відбувається на грані життя та смерті, коли голос мав би завмерти, він все ж прокладає собі шлях в густині мороку смерті. І в цьому парадоксі обійм смерті та творчості постає незвичайна формула автономності поетичного голосу, де він оживає власним бажанням бачити та назвати непереломне людське горе: «Вірші бачили як гинули люди / Вірші встромляли у вуха стріляні гільзи / Щоб не чути хрипів їхнього стогону / Вірші повиколоювали собі очі / Аби щодня не дивитися на мертвих людей // Одні люди вмирили дзвінко / В бою на ратному полі / Так наче / Вірші бачили як з неба опускалися янголи / В білому / Наче санітари Господа / Щоб забрати чисті душі / Подалі від сплюндрованих тіл / Інші люди вмирили тупо / Наче жили в бочц // За сніданком дорогою на роботу чи за кухлем пива / Вірші бачили як жовта рідина яєчня з беконом / Просувається всередині цих здорових організмів / Цих неживих людей».

Не можна не згадати тут і того, що поет часто створює картину полишености української землі, коли господар уже не прийде до неї, не подивиться на свій врожай, і про його відсутність говоритимуть незібрані поля соняхів, що понуро та висохло застигли в очікуванні свого пана: «На цвинтарі покинуті могили / Ніхто не протоптує стежок до своїх мертвих / Мертві — нікому не потрібні у світі де немає живих».

І тепер вернімося до питання, чим саме Борис Гуменюк так високо підняв естетичну планку сучасного поетичного письма? На самому початку розмови поставив формулу — тріаду українських поетів, що тісно пов'язані між собою відчуттям українського

світу: Шевченко — Стус — Гуменюк. Тут маємо три різні форми боротьби за український світ з одним і тим самим одвічним ворогом українства. Три представники різних корпусів історії, які принесли своє життя в офіру нового українського світу. Трое з тих, хто бився різною зброєю і впав. Три різні історії, три різні боротьби, але такі спільні між собою, наче дзеркало історії, що відбиває кожного разу свій образ. Образ мучеників, що карались, мучилися, але ніколи не каялись. Якщо Шевченко сформував образ козака-воїна, що береже землю не для ворога, а через те, що розуміє, що в цій землі лежать білі лицарські кості його попередників, які вже вибули зі строю. Згодом цю Шевченкову візію намагались соціалізувати й зробити з неї лубок, але сам час не дав цього зробити. Стус же модернізував український світ, довів життям своїм, що ним можна жити навіть у важкій неволі. Обидвоє доведені до смерті. Борис Гуменюк же зробив те, що не під силу зробити тільки з потуг фантазії. Він свій безпосередній емпіричний досвід війни спробував показати у двох інтересних проєкції класичного традиціоналізму та модерної форми його поезії. Наче в одному творі ми чуємо крики нації, що формується на порогах екзистенційного болю (виразна тема Тараса Шевченка), і оновлений, модернізований стиль, який запропонував Василь Стус. У Бориса ми бачимо делікатний синтез речитативу давніх кобзарів, що сліпо блукали степом і розливали між людей свій засяжний монолог із совістю та предками, з одного боку, із модерними верлібровими формами сучасної поезії — з іншого. І в цьому своєрідному контрапункті смислів та форм народжується нове, гаряче та сильне слово української Поезії.

Борис Гуменюк зник. Та нехай йому буде спокійно, де б він не був.

Богдан Пастух
23.04.2025 р.

✱

Це мовчання затягнулося наче джгут вище рани
Коли ти під обстрілом намагався спинити кровотечу
Зарадити товаришу целоком Пакетиком бинтів
Привезеним напередодні волонтерами турнікетом
Відірваним рукавом вишиванки
Яка під кітелом завжди була на ньому
І ще пам'ятала руки жінки що вишивала її
А тепер була задалеко.
Наказ триматися щоб втримати позицію
За всяку ціну Не дати ворогу пройти
Не для того щоб вижити
В ціні набої а не стріляні гільзи
І куля що вразила ціль.
Що доля борошинки в такому крутому замісі?
Невідомо ще хто зі сходом сонця
Жуватиме ці чавунні короваї
Вогонь градів рубає ночі глевке тісто
Мій товариш впав мов підрізаний колос
Після чергового зблиску
Дозріле зерно розсипалося по полю
Прикрив мене собою Притиснув до землі
Лежу Відстрілююся
Гадаю хто швидше нагодиться — побратими чи смерть
Побратими були далеко.

Це мовчання затягнулося одним різким рухом
Наче подвійний вузол на речмішку

Куди дружині хотілося ще стільки всього покласти тобі
Але нема місця Розпач Бракує слів Немає сліз
Ні на що вже немає часу
І час вирушати.

Мовчання затягнулося немов шкіра на старому абажурі
Повітря в просторій кухні стало гумовим від напруги
Кахель розійшовся швами і тріскається на стіні
Коли чоловік за сніданком заявляє що їде у військкомат
А не до Польщі як на те всі вони сподівалися
Пересидіти там мобілізацію і цю клятву війну
Поки все це тут не вляжеться.

Мовчання заганняється як патрон до патронника
Відтягується затвор Легке клацання
Все Тепер чекай Він тут
Палець на спусковому гачку
Спробуй впоратися з диханням і серцебиттям
Кров хвиля за хвилиною виносить на берег
Мертву рибу водорості пластик уламки якогось корабля
Брудна піна облизує скелю
Нудота підступає до горла.

Мовчання затягнулося одним різким рухом
Наче вузол на берцях
Вузол на берцях на ногах загиблого товариша
Якого ви одягали в новенький камуфляж
У вогкому морзі військового шпиталю
За 30 кілометрів від того місця
Де він прийняв свій останній бій.

Ви швидко впорались за допомогою санітара
Який за останні декілька місяців набив собі руку
На військових
Виконуючи цю процедуру сотні разів
От тільки берці чомусь не налазили
Хоча ти точно взяв у старшини його розмір
У покійників вічно щось із ногами
Поділився санітар досвідом
І ти не вагаючись віддав побратимові своє
Більше на два розміри
А сам лишився стояти босий на цементній долівці моргу.
Вічний холод облік твої п'яти
Пройшов крізь тіло
Залишився у ньому
Тепер ти знаєш як воно
Тепер ти знаєш як це
Лише якась частина пробила дірку в твоїй голові
І вирвалася назовні
Відтоді живеш з незагоєною раною в голові
Ходиш по цій землі німий і босий.

(Потім вдова покладе йому в домовину вишиванку
Брат сипне до кишень дрібних грошей
Діти віддадуть татові свої улюблені іграшки
А сестри понатикають сухих віночків та образків.
Ти теж — щоб ніхто не бачив —
Покладеш йому трофейного «пеема»

запасну обойму і ніж

Ми так мало знаємо про те що може статися
Коли йдеш на той бік
Мало що може статися).

Його однострій у пилюці Бутівки
В плямах крові
Порізаний медиками коли ті намагалися
дістатися до рани
Санітар зібрав з підлоги і невідомо навіщо віддав тобі
Потім ти довго мив скривавлений одяг товариша
Під криницею
У себе в дворі
В стародавніх ночвах
У яких колись купали дітей
Полоскав у трьох водах
Але марно
Що б ти не робив
Крізь захисний камуфляж знову проступали бурі плями.
Нині в тому місці двору у тебе квітник
Від перших крокусів ранньою весною
До пізніх хризантем і чорнобривців.

Це мовчання затягнулося наче ремінець каски
на підборідді
Як у кожного з когорти левів
Від частого використання у них там утворюється рубець
У ближньому бою головне не втратити голови
центуріоне

Сила і честь центуріоне
Золотий орлан у синьому небі
Сила і честь.

Мовчання затягується як пластикова стрічка
на руках полоненого
(Сиди тихо падло і щоб ні пари з вуст)
А той хоче вибалакатися Розповісти мені все
Про мінні поля Кількість живої сили і техніки
Про маму дім дитинство і щоб я зрозумів його
Бо він не такий — таке життя яке тепер належить мені.
Він ладен говорити до невпину тільки щоб не вбивали
одразу
Дали йому шанс вижити все виправити виправитися
В разі чого — убити його вдруге
Щоб усі знали як сильно ви його ненавидите.

Мовчання затягнулося в мертвий вузол
Наче якірний ланцюг тягне тебе на дно
Не займай його
Глибоко вдихни
Обірвеш собі нігті
Обірвеш собі серце поки розв'яжеш.

*

Снилися гуси
Сліпучо білі
Наче горбочки кротовиння
В теплому грудневому снігу
Прилетіли бозна звідки Півтора десятка
За кількістю моїх загиблих побратимів
Повсідалися у моєму саду
Як колись у бойовому розрахунку
Скубуть перламутровими дзьобами
Пригнічену першими морозами
Ще зелену траву.
У мене там посіяно щось у тій траві
От тільки що — не можу згадати.

Ніколи не бачив таких птахів
Тривожно-білих мов одіж прокураторів
Наче саме зараз а не коли-небудь
Має статися непоправне.

Придивляюся
Поміж них двоє в білих маскхалатах
Яких не мало бути тут
Вони живі Я точно це пригадую.
Старший з родиною в Карпатах
А наймолодший з підрозділу
Після поранення на лікуванні в Литві.
Серце починає несамовито калатати.

Придивіться уважніше до кожної сніжинки
Цієї аномально теплої зими
Підігрітої вибухами
І серцями захованих у землі солдатів
До пелюстки що падає додолу
З верхів'я яблуні
Може це Вона? Він? Вони?
Кого ви так довго очікуєте
Із життя в життя
Від весни до весни
Придивіться
Може то душа котрогось з ваших.
Тільки не торкайтеся
Щоб не розтанула завчасу
Раптом ви помилилися
І ця сніжинка не ваша.

Відчиняю двері
Виходжу в двір
Йду до них
Дорогу перепиняє жінка
Обличчя не бачу
Лише тінь на снігу
Ім'я теж вже не можу згадати.
Обабіч неї її сестри
Одна із глини
Друга золота
В моєї на руках немовля

Стоїмо по коліна в снігу
Який продовжує перебувати.

Гуси поволі тануть
Там де був сніг тепер мокра трава
І чорні горбочки кротовиння
Аж ген до горизонту
Наче могили полеглих на війні
Безіменних солдатів
Колись поміж їхніми будуть наші
Ми теж перед світанком
Залітатимемо в чиїсь сни
Якщо поталанить
Ми теж тут лежатимемо.

ЗМІСТ

<i>І. Андрусак. Від редактора</i>	3
<i>Б. Пастух. Бути як біль</i>	5

«Це мовчання затягнулося наче джгут вище рани...»	13
«Снилися гуси...»	18
«Осінь Тепло крупинками...»	21
«З якогось часу я почав боятися великої кількості книжок...»	39
«Цілий день провів у саду...»	42
«Патріархальна жінка в сутінках...»	45
«Вірш чи влучний постріл? — зненацька запитує він...»	56

Перша хвиля

«Коли юна дівчина Ліна Костенко...»	61
«Стара шовковиця під Маріуполем...»	63
«Наш чотовий — чоловік з химерами...»	65
«Я цього не бачив. Ніхто цього не бачив...»	68

«Коли чистиш зброю...»	72
«Ці чайки над полем бою — вони такі недоречні...» . . .	77
«У мене є земляк...»	80
«Жодного сну за усю війну...»	88
«Цей вірш починався як білий...»	93
«Коли працює установка залпового вогню	
«Град»...»	101
«Дивне це відчуття коли відкриваєш рахунок...» . . .	106
«Я вчора вмер...»	113
Заповіт	117
«Може б ти не йшов сину...»	121
«Це навіть не сон а хвилинка пообіднє	
марення...»	125
«Що ти маєш на увазі командире...»	127
«Якось раніше було простіше будувати плани,	
мріяти...»	131
«Місто нагадує...»	132
«За останні чотири місяці...»	134
«Сьогодні стрельнув зірку...»	136
«Благословенна будь жінко...»	138
«Вирушаю близько двадцятої...»	142
«Розбудив ранковий холод...»	146
«Чи знаєте ви як народжуються солдати?...»	152
«Сорок днів не писалися вірші...»	155

Друга хвиля

«23.00 — Виїхали з Дніпра...»	161
«Цьогорічна зима прострелена навиліт...»	162
«Сидимо в Пісках...»	164
«Сьома вечора Молочна темінь Тихо...»	166
«Сьогодні у нас тихо...»	169
«Так хочеться снігу...»	170
«Чого ти плачеш жінко?...»	173
«Іноді хочеться запхати війну назад до телевізора...»	175
«Колись минеться ця війна...»	177
«Я не знаю як їх звати...»	179
«Веземо «Кіндрата» додому...»	185
«У нас тут літо Кіндрате...»	187
«Останні дні літа...»	192
«Минулого року на цьому полі ріс соняшник...»	194
«Сидимо на позиції...»	198
«Ми не знаємо назви цієї водойми...»	204
«Йду малювати калину...»	207
«Померла мама...»	211
«Якщо будете у Варшаві...»	212
«Не планував цього літа бути у Львові...»	214
«Львів форум презентації...»	222
«Чи важко навчитися писати вірші?...»	226
Старий Новий рік	231

Третя хвиля

«З початком війни в нашому житті все налагодилося...»	235
«Він думає про Донецьк...»	240
«Цілий день стояла невимовна спека...»	244
«Непробивна темінь нависла над селищем...»	249
«Рейхстаг у Пісках з'явився якось несподівано...»	251
«У Пісках осінь...»	257
«Хвилину тому з тобою ще розмовляють...»	263
«На Донбасі ніч настає раптово...»	269
«Малювання картини...»	282
«Кожного разу коли перечитую ці рядки...»	296
Заради цього	305
Алабай	309
Довбуш	313
Вона	320
Марево	323
Давид	327
Аспірант	331
Лемко і Черемош	336
Дивне відчуття	340
Ікона	347
Сон	351
Саперна лопатка	355
Повернення землі	360
Поєдинок	364
Позивний Тінь	367

Перша леді	371
Кіндрат.	373
Опришки (Гуцульський рій).	379
Інші люди.	405

Додаток. Вірші 2022 року

«шо тобі сказати?..»	407
«так хочеться для неї...».	408
«Якось легше коли вмирають чоловіки...»	409
«Запитуєш що мене хвилює?...».	410
«сидимо в цілковитій темряві...».	412
«у цій темряві щось є...».	413
«я пішов на побачення з ним ранкової години...» ...	414
«Холодно...»	415
«Тривалий час намагаюся з'ясувати куди йдуть хлопці...»	416